

РОЛЬ О.М.МАРЗЄЄВА У РОЗВИТКУ ПРОФІЛАКТИЧНОГО НАПРЯМУ МЕДИЧНОЇ СПРАВИ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Білецька Е.М., Онул Н.М., Гужва З.М., Вальчук С.І.¹, Штепа О.П.²,
Державний заклад «Дніпропетровська медична академія
Міністерства охорони здоров'я України», кафедра загальної гігієни
КЗ „Дніпропетровська міська клінічна лікарня № 2” ДОР¹
Державна установа “Дніпропетровський обласний лабораторний центр
МОЗ України”²

Abstract

Based on the archive and literature sources were analyzed the contribution of O.M. Marzeev to the formation and development of Zemstvo sanitation of Katerynoslav province, effective implementation of the supervision of public hygiene and anti-epidemic measures, hygienic analysis of school and hospital sanitation, supervision of mines, and industrial enterprises was achieved. It is shown, that the model and principles of the Zemstvo sanitary organization of the Katerynoslav province, initiated by O. M. Marseev and his students, associates and followers, became the basis of the organization and development of the sanitary-epidemiological service of Ukraine, the activities of the sanitary doctors of the new formation.

Історія становлення і розвитку профілактичного напрямку в медицині, як і в інших науках, віддзеркалює певною мірою формування будь-якої держави. Без історії предмета, як відомо, немає його теорії. Позбавлена історичного коріння наука приречена на пасивну роль в інтелектуальній взаємодії і здатна лише на запозичення та наслідування. Глибоке вивчення історії країни створює підґрунтя для розкриття природи самобутності національної української медичної школи, відтворення видатних історичних постатей, які формували українську гігієнічну науку і санітарну практику.

В історичному аспекті кінець XIX ст. для України у цілому, та для Катеринославської губернії зокрема, з позицій профілактичної медицини, був вкрай важким. Так, свідченням глибокого санітарного неблагополуччя населення Катеринослава у 1898 році є показники загальної смертності - 28,6 на 1000 населення (у Німеччині - 20,3), дитячої смертності – 41,1 на 1000 новонароджених. Такий санітарний стан здоров'я вимагав дієвих заходів у боротьбі за санітарне оздоровлення, що певною мірою намагалась виконати земська медицина.

Кінець XIX - початок XX ст. є періодом становлення та бурхливого розвитку санітарної організації Катеринославської губернії. На труднощі її створення вказують багаторічні дебати (1880-1896) на губернських з'їздах земських лікарів щодо доцільності її запровадження, подолання в результаті бюрократичних перепон земських управ. Тільки в 1896 році Катеринославське губернське земство підтримало рішення VI губернського з'їзду лікарів і

погодилось на організацію губернського санітарного бюро, першим керівником якого і першим санітарним лікарем губернії став Костянтин Концевич. Це було зародження санітарного устрою в губернії.

Провідну роль у формуванні однієї з передових на той час земської санітарної організації відіграла когорта прогресивних висококваліфікованих санітарних лікарів, таких як А.А.Кнотте, О.С.Бараф, О.М.Марзєєв, О.І.Яворський, А.Л.Смидович, С.А.Томілін, Н.Д.Степанов, В.Т.Скрильников та інші, професійний шлях яких заслуговує уваги та детального дослідження, оскільки лише вивчення історичного розвитку будь-якої сфери життєдіяльності, у тому числі профілактичної медицини, дає змогу упередити помилки і використати найкращі здобутки минулого.

Серед усіх видатних історичних постатей у справі збереження громадського здоров'я найбільш визначний вклад, беззаперечно, належить О.М.Марзєєву, який розпочав свою діяльність в Катеринославській губернії у 1910 році ще будучи студентом 5 курсу, куди він разом зі своїми товаришами був направлений для боротьби з висипним тифом у селищі Алчевськ. Проте Олександр Микитовичу не довелося там працювати, оскільки в квітні прийшла із Катеринослава телеграма негайно виїжджати в село Калинівське Бахмутського повіту на спалах холери в якості санітарного лікаря, де О.М.Марзєєв пропрацював лікарем-епідеміологом з 24 квітня по 4 жовтня 1910 року. За весь час перебування в повіті Олександр Микитович був єдиним лікарем-епідеміологом, його епідзагін надав допомогу 12 селищам, в яких лютувала холера, зі 170 холерних хворих вижило 80 людей, летальність склала 53%. Даний факт дуже непокоїв та засмучував юного лікаря. О.М.Марзєєву стало відомо, що такі ж показники і в інших повітах по всій Росії. Тоді ж Олександр Микитович зрозумів, що попередити та ліквідувати спалахи холери досить легко, лише слід зосередити увагу на профілактичних, оздоровчих заходах. О.М.Марзєєв так пише в своїх спогадах: «Там і тоді я став переконаним профілактиком-епідеміологом, санітарним лікарем і ніколи за все своє довге життя не сходив з цих позицій».

В жовтні О.М.Марзєєв повернувся до Москви, вже з великим досвідом. Потім восени в журналі "Врачебно-санитарная хроника Екатеринославского губернского земства" було опубліковано статтю Олександра Микитовича "Холерная эпидемия" (рис.1.). Це була його перша друкована праця. Молодий вчений був нескінченно щасливий своєю першою друкованою роботою. В той час він остаточно вирішив що буде санітарним лікарем.

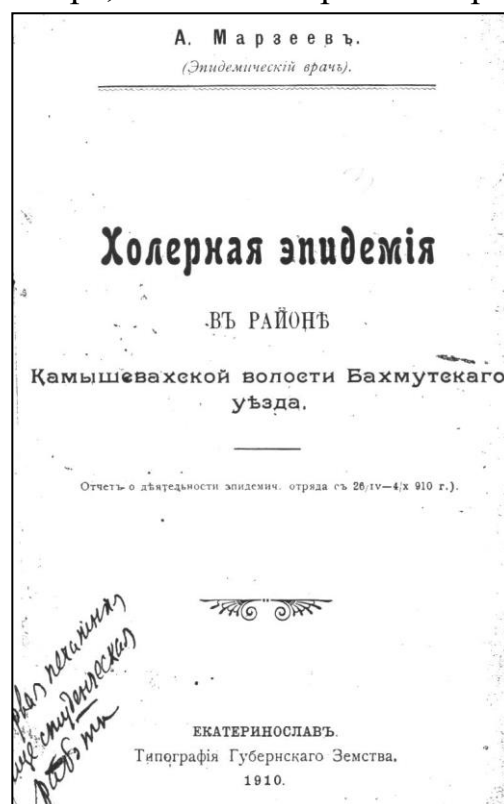

Рис. 1. Перша друкована праця О.М. Марзєєва

Після закінчення університету в 1911 О.М.Марзєєв домігся працювати санітарним лікарем Катеринославської губернії (рис.2). Його направили лікарем - епідеміологом в складі епідзагону в Бахмутський повіт. Починається важливий період у житті О.М.Марзєєва. Саме тут він склав й обґрунтував структуру санітарної служби, детально розглянув її завдання. Олександр Микитович був переконаний, що майбутнє за профілактичною медициною. Він працював у селищі Яковлівському Бахмутського повіту, де організував санітарні опікуєтва, розраховуючи на підтримку громади. Це починання мало великий успіх. Опікуєтво під керівництвом О.М.Марзєєва розробляло плани санітарних, організаційних і культурних заходів і наполегливо впроваджувало їх у життя. Олександр Микитович рішуче доводив адміністрації необхідність благоустрою селища.

**Рис. 2. О.М.Марзєєв – санітарний лікар
Верхньодніпровського повіту
Катеринославської губернії, 1912 рік**

В червні Олександром Микитовичем було організовано народні читання з медицини в селищі Яковлівське Бахмутського повіту. Він знаходив оригінальну форму для просвітницької роботи. Щонеділі просто неба читав місцевому населенню популярні лекції з питань медицини, закликав піклуватися про оздоровлення селищ для попередження різних епідемій. У 1912 р. виходить друком стаття О.М.Марзєєва "О чтениях для народа по медицине в Яковлевском поселке Бахмутского уезда" (додаток 6) в журналі «Врачебно-санитарная хроника Екатеринославского губернского земства», яку було гаряче схвалено.

У серпні 1911 року Олександра Микитовича призначають на посаду постійного санітарного лікаря Верхньодніпровського повіту, де він працює три роки – з вересня 1911 року до 1914 року.

О.М.Марзєєв був сміливий і оригінальний в своїх судженнях. Його непохитна віра в науку довела що гігієна - наука майбутнього. Він бере участь у будівництві земських лікарень, веде невтомну боротьбу з інфекційними хворобами, домагається поліпшення сільського водопостачання і житлових умов робітників.

Використовуючи досвід проведення лекцій у Бахмутському повіті, О.М.Марзєєв писав у губернську управу про необхідність введення посад лекторів, по одному на повіт. З часом був створений Інститут лекторів у 1911

році Катеринославською губернською земською управою. В числі перших запит на лекторів у губернську управу був посланий Верхньодніпровським повітом. На той час Олександр Микитович Марзеєв був запрошений на посаду санітарного лікаря цього повіту. Таким чином, одним з фундаторів інституту лікарів-лекторів Катеринославської губернії був Олександр Микитович Марзеєв. 1 вересня 1912 року на нараді губернських санітарних лікарів вперше піднімається питання про утворення серед санітарних лікарів губернії фахівців з окремих питань земської санітарії. Першочергова необхідність для Катеринославської губернії була у фахівцях, що вимагають особливих знань: "Тепер було б бажано мати санітарних лікарів-фахівців по гірській справі, водопостачанню, шкільній гігієні". Розмежування функцій фахівців було зроблено після запрошення другого санітарного лікаря у Верхньодніпровський повіт, йому було доручено робити нагляд за промисловими підприємствами та школами повіту. У подальшому під керівництвом О.М.Марзеєва перетворювалася в життя нагальність розмежування функцій санітарного нагляду. Такі ж функції відтворювались санітарною службою соціальної формації в 1927 році, що формувалась Олександром Микитовичем на території України з 1921 року.

У Катеринославській губернії бурхливо розвивається гірничо-промисловість, працюють рудники, шахти, що залучає масу прийшлих робітників. Населення губернії за період з 1905 по 1911 рік подвоїлося за рахунок робітників рудників і шахт, що прийшли у пошуках роботи з інших регіонів. Були потрібні зусилля медиків по профілактиці масових епідемій, проведенню профілактичних щеплень, вивченню і полегшенню умов праці і побуту працюючих, навчання дітей, кропітка робота з заводчиками і власниками шахт і рудників. О.М.Марзеєв пропонує використовувати з метою утворення опікунств лікарів-лекторів, що з 1911 року, відповідно до клопотання Верхньодніпровського та інших повітів, починають працювати у Катеринославській губернії. Будівельним роботам на земельній ділянці, відведеній під лікарню у Веселій Тернівці, передують обстеження Олександром Микитовичем джерел водопостачання в сусідніх з лікарнею садибах, проводяться аналізи води, добутої зі свердловини.

З метою своєчасного відстеження появи холери на території губернії в усіх повітах розташовуються тимчасові епідемічні загони, найбільш вразливими в епідемію холери були рудники з великою кількістю прибулого на заробітки народу та прибережна смуга житла уздовж Дніпра. Проти епідемічних загонів 1911 року працюють весь літній період, і по відсутності випадків холери проводять профілактичні заходи та надають населенню медичну допомогу.

Звіт за 1913 рік, зроблений Олександром Микитовичем, містить інформацію про роботу таких загонів у Верхньодніпровському повіті: "У 1913 році в повіті, приміром, працювало 4 епідемічних лікарів, 10 фельдшерів, 1 сестра милосердя. Участь санітарного лікаря в боротьбі з епідеміями полягала в організації проти епідемічних заходів, у вивченні санітарного стану уражених епідеміями селищ, у розробці плану оздоровчих заходів."

У веденні санітарного лікаря знаходиться все діловодство по санітарній частині. Переписка по справах дільничної медицини зосереджена в особливому

медичному столі, що знаходиться під загальним керівництвом санітарного лікаря. 16 червня 1912 року на лікарсько-санітарній раді повіту, статут якої був розроблений Олександром Микитовичем, О.М.Марзєєв піднімає питання про оновлення в повіті статистики по переміщенню населення. Статистика неодмінно повинна бути у взаємодії зі священнослужителями різних конфесій. Санітарному лікареві необхідно володіти інформацією про народжених дітей, про тих, що вступили в шлюб, і тих, що померли. Без даних про рух населення статистика захворюваності втрачає свою цінність.

В обов'язки дільничного лікаря по боротьбі з епідеміями, відповідно до інструкції, входило своєчасне повідомлення про появу і поширення епідемічних, заразних захворювань з негайним виїздом у вогнище. З появою небезпеки поширення епідемії на місце виїжджає повітовий санітарний лікар, разом із дільничним лікарем з'ясовує причини, умови виникнення і поширення епідемії і розробляє відповідні заходи. Олександр Микитович піднімає питання про залучення санітарних опікунств до проведення дезінфекцій хат, облаштуваності в хатах дерев'яних підлог, що замінюють брудні і холодні земляні долівки. Формує бібліотеку для населення з популярних брошур на медичні теми.

Отже, за активною діяльністю О.М. Марзєєва та його великого впливу на формування земської санітарно-протиепідемічної організації Катеринославської губернії, було досягнуто впровадження та ефективного досконале виконання нагляду за суспільною гігієною і проведення протиепідемічних заходів, гігієнічний аналіз шкільної і лікарняної санітарії, нагляд за рудниками, промисловими підприємствами. О.М.Марзєєв розробив початкову першу структуру санітарної служби та домігся формування і подальшого обґрунтування її завдань. Основною задачею створеної за активної участі О.М.Марзєєва земської санітарно-протиепідемічної організації Катеринославської губернії того часу було забезпечення нагляду за суспільною гігієною і проведення протиепідемічних заходів, гігієнічний аналіз шкільної та лікарняної санітарії, нагляд за рудниками, промисловими підприємствами.

Висновки

1. Кінець XIX століття є важким періодом у історії Катеринославської губернії, свідченням чому є глибоке санітарне неблагополуччя населення – високий рівень загальної, дитячої смертності, захворюваності інфекційними та паразитарними хворобами, низькі показники фізичного розвитку населення та вкрай низька середня тривалість життя. Такий санітарний стан здоров'я в українських губерніях вимагав дієвих заходів у боротьбі за санітарне оздоровлення, що дало поштовх до активного створення профілактичного напрямку у медицині, створення земської санітарної організації, провідну роль у формуванні якої відіграла когорта прогресивних висококваліфікованих санітарних лікарів, серед яких особливе значення належить О.М.Марзєєву.

2. Основною задачею створеної за активної участі О.М.Марзєєва земської санітарно-протиепідемічної організації Катеринославської губернії того часу було забезпечення нагляду за суспільною гігієною і проведення протиепідемічних

заходів, гігієнічний аналіз шкільної та лікарняної санітарії, нагляд за рудниками, промисловими підприємствами. Провідними здобутками діяльності О.М.Марзеєва були: складення й обґрунтування структури санітарної служби, детальний розгляд її завдань, організація санітарних опікунств, нагляду за лікарняно-продовольчими пунктами, створення гідротехнічного бюро при губернській управі, оновлення в повіті статистики по демографічній ситуації, міграції та захворюваності населення, організація санітарно-просвітньої роботи серед населення, що втілилась у створення інституту лекторів, започаткування підвищення кваліфікації санітарних та дільничних лікарів завдяки науковим відрядженням та виданню навчальних матеріалів, розмежування функцій санітарного нагляду.

3. Модель і принципи діяльності земської санітарної організації Катеринославської губернії, започатковані О.М.Марзеєвим та його учнями, соратниками і послідовниками, стали основою організації та розвитку санітарно-епідеміологічної служби України, діяльності санітарних лікарів нової форми.

Список використаних джерел

1. Белецкая Э.Н. Санитарно-профилактическое направление земской медицины в Екатеринославской губернии / Э.Н. Белецкая, З.Г. Гужва, Н.М. Онул // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины : научно-практический журнал. - 2013. - № 2. - С. 47-50.

2. Білецька Е.М. Історія становлення та розвитку санітарно-профілактичного напрямку земської медицини Катеринославської губернії / Е.М.Білецька, З.Г. Гужва // Гігієнічна наука та практика: сучасні реалії: Матеріали XV з'їзду гігієністів України. – 2012. – С. 17-19.

3. Гужва З.Г. Развитие санитарно-профилактического направления земской медицины Екатеринославской губернии (2 половина XIX ст. – 1917 г.). - Автореф. дис. ... к.мед.н. – Київ, 2007. – 23 с.

4. Марзеев А. Воспоминания санитарного врача / Под ред. академика АМН Украины, проф. Сердюка А.М. – Киев, 2008. – 285 с.

5. Марзеев А.Н. Очерки по истории санитарной организации Украины. 1953. – 611 с.

6. Марзеев А.Н. О чтениях для народов по медицине в Бахмутском уезде в 1912. – Ч. 1. – С.45-47.

7. Марзеев А.Н. О санитарных попечительствах // Тр. XI-го губернского съезда земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии 20-29 марта 1914 года. – Екатеринослав. – 1914. - Т.3. – С.215-248.

8. Марзеев А.Н. О деятельности врачебно-продовольственных пунктов Верходнепровского уезда в 1911 году // Врачебно-санитарная хроника Екатеринослав. губернии. – 1912. – Ч. 1. – С. 264-267.